

UOT 636.5.082

AZƏRBAYCANDA YERLİ TOYUQLARIN BİOLOJİ TƏSƏRRÜFAT XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

A.Q.İBRAHİMOVA

Azərbaycan ET Heyvandarlıq İnstitutu

Quşların bioloji təsərrüfat xüsusiyyətləri onların məhsuldarlıq göstəriciləri ilə müəyyən edilir. Bu və ya digər məhsul istehsalı məhdud ətraf mühiti şəraitində mümkündür. Quşların əsasən bu əlamətləri vacib hesab edilir: 1.Qida üçün yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etmə qabiliyyəti, 2.Tez yetişkənlik, 3.Nəsl vermə qabiliyyəti, 4.Az yem sərf etməklə məhsul istehsal etmə qabiliyyəti və s[1].

Açar sözlər: məhsul istehsalı, canlı kütlə, tez yetişkənlik, genofond, boy və inkişaf

Hər bir ölkənin, dövlətin ərazisində olduğu kimi, bizim respublikamızın ərazisində də onun coğrafi iqlim və ekoloji şəraitinə tam uyğunlaşmış bir çox xəstəliklərə davamlı, tarixi təkamül nəticəsində formalaşmış heyvan və quş cinsləri populyasiyaları mövcuddur. Bunlar da uzun tarixi inkişaf nəticəsində xalq seleksiyası yolu ilə yaradılmışdır.

Respublikamız çox zəngin yerli cins və xaricdən gətirilmiş quş genofonduna malikdir. Yerli toyuqlar eksteriyer, konstitusiyasına və tük örtüyünə görə bir neçə populyasiyalara bölünür. Təqribən yerli toyuqların 27-30%-ni qara, 20-25%-ni sarı, 10-15%-ni tünd boz, gümüş rəngli, 15-20%-i açıq və tünd sarı, 4-5%-i çil-çil, yerdə qalanları isə müxtəlif rəngli populyasiyalardır[2].

Azərbaycanın yerli qara toyuğunun əmələ gəlməsində İranın «Gilan» toyuqlarının böyük təsiri olmuşdur. Respublikanın bütün bölgələrində yetişdirilir. Yerli qara toyuqlar yüksək temperatur şəraitinə daha çox dözümlüdür. İstiqaməti əsasən yumurtalıqdır, bəzən ətlik-yumurtalıq tiplərə də rast gəlinir. Xəstəliklərə davamlıdır. İnkubasiya keyfiyyəti yüksəkdir. Həyatı təsərrüfatlarında geniş yayılıb.

Azərbaycanın yerli sarı toyuqlarının ümumi məhsuldarlığı aşağı olsa da, bəzi fərdləri yüksək keyfiyyətli məhsul verir. Bu populyasiyalara el arasında «narıncı»da deyirlər. Respublikanın bütün zonalarında miqdarca az da olsa geniş yayılıb. Sarı toyuqların tünd, açıq sarı tipləri mövcuddur. Bu toyuqda İrandan gətirilmiş toyuqlardan əmələ gəlmişdir.

Azərbaycanın yerli çil-çil toyuqları Ukrayna zolaqlı toyuqlarına və bəzən də plimutrok mələzlərinə oxşayır. Bunlar plimutrokdan onunla fərqlənirlər ki, plimutrokun tük örtüyündə zolaqlar cərgə ilə düzülmüşdür, bunlarda isə qarışıq çil-çilə təsadüf edilir. Yerli çil-çil toyuqlarının Asiya mənşəli toyuqlardan əmələ gəlməsi güman edilir. Yumurtaların inkubasiya keyfiyyəti yüksəkdir. Həyatı təsərrü-

fatlarda yetişdirilir.

Azərbaycanın yerli lüt-boyun toyuqları MDB-nin cənub rayonlarında yetişdirilən yerli toyuqların (Ukrayna, Şimali Qafqaz, Zaqafqaziya və s.) içərisində təsadüf edilir. Lüt-boyun toyuqlar həmçinin Balkan adalarında yerləşən dövlətlərdə, Şimali Avropa ölkələrində və Almaniyanın bəzi əyalətlərində yetişdirilir. Yumurtaların inkubasiya keyfiyyəti yüksəkdir. Yaxşı kökəlmə qabiliyyətinə malikdir. Cücələri asan bəslənir, kifayət qədər tez yetişkən olur, tez tüklənir. Həyatı təsərrüfatlarda yetişdirilir.

Azərbaycanın yerli gümüşü toyuqların əmələ gəlməsinə Asiya toyuqlarının (koxinxin və brama) təsiri olmuşdur ki, bu toyuqlar nisbətən qərb zonada təsadüf edilir. Gümüşü toyuqlar Azərbaycanda həyatı təsərrüfatlarda təmizlikdə və cinsarası çarpazlaşdırmada istifadə edilir. Respublikanın bütün bölgələrində yayılmışdır[3].

Son illərin statistik məlumatlarına görə respublikamızda mövcud olan yerli quşların miqdarı azalmış, hətta onların bəzilərinin məhv olma təhlükəsi vardır. Demək, miqdarca azalan və sıradan çıxmaq təhlükəsində olan cinsləri mühafizə edib qorumaq və saxlamaq lazımdır ki, gələcəkdə qiymətli genofond kimi seleksiya-damazlıq işində istifadə etmək mümkün olsun.

Hal-hazırda yerli quş cinslərinin yetişdirilməsi və qorunub saxlanması sahəsində aparılan elmi-tədqiqat işləri davam etdirilir, onların bir sıra dəyərli bioloji və təsərrüfat keyfiyyətləri öyrənilir. Qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif bölgələrdə yetişdirilən yerli toyuqların bioloji təsərrüfat xüsusiyyətlərində xeyli fərqlər vardır. Ona görə də, Gəncə-Qazax bölgəsində yetişdirilən yerli toyuqlar haqda, onların əhəmiyyəti, bioloji təsərrüfat xüsusiyyətləri, yerli quş cinslərinin genofondu, onların inkişaf etdirilməsi və səmərəli istifadə edilməsi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan ET Heyvandarlıq İnstitutunun Yarıdımçı Təcrübə Təsərrüfatında (YTT) yetişdirilən yerli quşlar üzərində aparılmış tədqiqat işləri ilə

sübut edilmişdir ki, yerli aborigen toyuqların yumurtalarının inkubasiyası zamanı, çıxım faizi üzrə limit 77,8-82% arasındadır.

Sonrakı inkişaf dövründə quşların tükəyişmə sürəti öyrənilmiş, 2-ci cərgə 4-cü qənəd lələklərinin inkişaf dinamikası qeyd edilmişdir.

Cədvəl 1. Cücələrin tükəyişməsi, 4-cü qənəd lələklərinin uzunluğu, sm

Cücələrin rəngi	Cücələrin yaşı, gün							
	30	40	50		60		90	
			xoruz	fərə	xoruz	fərə	xoruz	fərə
Qara	7,5	8,8	11,1	11,6	12,2	12,4	14,8	14,4
Sarı	7,7	9,4	11,1	11,4	12,4	12,8	15,3	15,1
Qarıışıq	7,6	8,9	11,2	11,4	12,4	12,8	15,4	15,2
Lütboyun	7,9	9,6	11,4	11,5	12,5	12,5	15,3	15,3
Çilçil	8,0	9,6	11,2	11,3	12,6	12,8	15,6	14,9
Gümüşü Adler	8,0	9,4	11,3	11,2	12,0	11,8	15,4	15,0

Cədvəl 2. Təcrübə altında olan cücələrin yaşlar üzrə canlı kütlə dinamikası

Cücələrin rəngi	Cücələrin yaşı, gün							
	1	30	60		90		120	
			xoruz	fərə	xoruz	fərə	xoruz	fərə
Qara	37,5	168,8	511,1	411,6	952,2	812,4	1414,8	1314,4
Sarı	37,7	159,4	514,1	411,4	912,4	812,8	1415,3	1315,1
Lütboyun	38,9	169,6	521,4	461,5	962,5	825,0	1595,3	1550,3
Çilçil	37,0	159,6	431,2	411,3	812,6	712,8	1455,6	1314,9
Gümüşü Adler	35,0	149,4	421,3	401,2	812,0	711,8	1515,4	1415,0

Quşların canlı kütləsi əsas təsərrüfat göstəricisi olub, ət məhsuldarlığının artırılmasında ən maraqlı amil hesab edilir. Odur ki canlı kütlə dinamikasına nəzarət vacibdir [3].

Yerli toyuqların digər bioloji təsərrüfat xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi işi davam etdirilir. Aparılan araşdırmalar onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanın qərb bölgəsində yetişdirilən yerli toyuqlardan istifadə etməklə ət və yumurta istehsalını artırmaq, keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, isti iqlim şəraitinə və xəstəliyə davamlı yumurtalıq xətlər, ətlik krosslar yaratmaq olar. Odur ki, quşçuluğun inkişafı, məhsuldarlığın yüksəldilməsi, əhalinin quş məhsullarına olan tələbatını ödəmək üçün göstərilən tədbirlər həyata keçirilməlidir.

1.İxtisaslaşdırılmış (ətlik, yumurtalıq istiqamətli) təsərrüfatlar, reprodaktor damazlıq təsərrüfatlar yaradılmalıdır.

2.Fermer təsərrüfatlarına dövlət dəstəyi olmalıdır.

3.Yeni mütləqqi texnologiyaların quşçuluqda tətbiqi həyata keçirilməlidir.

4.Elmi-tədqiqat müəssisələrində nümunəvi genofond fermaları yaradılmalıdır.

5.Yerli quş cinslərindən səmərəli istifadə edilə bilər.

6.Respublikamıza gətirilmiş krossların, xətlərin bioloji-təsərrüfat xüsusiyyətləri öyrənilməlidir.

7.Yem bazaları təşkil edilməli, yem istehsal edən sexlər tikilməlidir.

8.Müxtəlif zonalarda iri inkubator stansiyaları tikilməlidir.

9.Baytarlıq profilaktiki tədbirlər aparılmalıdır.

10.Respublikamızın dağ və dağ ətəyi zonalarında hind quşlarının, qazların və ördəklərin saxlanması və s. genişləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1.С.И.Боголюбовский. Селекция сельскохозяйственной птицы. М.: Агропромиздат, 1991, 285 с.. 2.М.Н.Насиёв Azərbaycanın qərb bölgəsində quşçuluğun inkişafı günün tələbidir. // Azərbaycan Aqrar Elmi. Bakı: Tərəqqi MMC, 2004, №1-3, s.164. 3.М.Н.Насиёв Quşçuluqda hibridləşmənin genetik əsasları. Gəncə: AKTA, 2006, 170 s.

Изучение биологическое хозяйственное особенность местных кур Азербайджана

А.Г.Ибрагимова

Продуктивные показатели птицы определяются ее биологических хозяйственных особенностей. Это способность птицы производить ту или иную продукцию в определенных условиях окружающей среды. Важнейших их этих основных признаках является: 1.Способность производство высококачественных продукты питания, 2.Скороспелость, 3.Плодовитость, 4.Способность к акклиматизации, 5.Способность производить продукцию при малой затрате корма и др.

Ключевые слова: производство продуктов, живая масса, скороспелость, генотип, рост и развития.

The study of biological economic feature local chickens Azerbaijan

A.G.Ibrahimova

Productive indicators of birds is determined by its biological economic features. It is the ability to produce birds a particular product in a particular environment. The most important of these main features are: 1.Sposobnost production of high quality food, 2.Skorospelost, 3.Plodovitost, 4.Sposobnost to acclimatization 5.Sposobnost to produce at a low cost of feed, and others.

Keywords: production, live weight, early maturity, the gene pool, growth and development.